29 Δεκεμβρίου 2020

Η Γιορτή και το γιατί (Γιανναράς Χρήστος)

Ορθοδοξία και Ορθοπραξία / Θεολογία και Ζωή / Κοινωνιολογικά (κοινωνική πρόνοια & οικογενειακά θέματα) / Ορθόδοξη πίστη

Το μέγα σκάνδαλο στην αρχαία ελληνική σκέψη ήταν ο περιορισμός της ελευθερίας σε μόνη τη βούληση, ο αποκλεισμός της από το πεδίο της ύπαρξης. Ο άνθρωπος είναι ελεύθερος να θέλει, να ορέγεται, να επιθυμεί ακόμα και το ανέφικτο. Όμως το να υπάρχει και το πως υπάρχει είναι δεδομένο, δεν το επιλέγει, το υφίσταται ως αναγκαιότητα. Η ελευθερία για τους Έλληνες τελείωνε στα όρια της βούλησης, της συμπεριφοράς – στο πεδίο του ήθους. Απέκλειε το πεδίο του είναι.

Η ύπαρξη ήταν μία νομοτέλεια, ανερμήνευτη αναγκαιότητα. Που θα πει: ο,τι υπάρχει είναι προϊόν ενός δεδομένου λόγου-τρόπου που προ-καθορίζει το πως και το γιατί των υπαρκτών. Ένας «ξυνός» (κοινός) λόγος προηγείται και δίνει είδος, μορφική και τροπική ετερότητα, σε κάθε υπαρκτό, ενώ ταυτόχρονα συνιστά και το πως (τον τρόπο) της συνύπαρξης των υπαρκτών. Ορίζει την ποικιλότητα των ειδών-ουσιών, αλλά και τη λογική τους συνύπαρξη, τον συσχετισμό τους. Η «κατά λόγον», συνύπαρξη των επιμέρους λόγων-τρόπων καθιστά το σύμπαν «κόσμον», δηλαδή κόσμημα, ολοκληρία αρμονίας και κάλλους.

Αυτή η οντολογική οπτική αναδείχνει το κάλλος, το μέτρο, την αρμονία, την κοσμιότητα ως το μόνο αυθύπαρκτο δεδομένο της πραγματικότητας, το μόνο πραγματικά υπαρκτό (το «όντως ον»). Είναι η αλήθεια: αυτό που δεν μεταβάλλεται, δεν φθείρεται, δεν πεθαίνει. Άρα και το «κριτήριον αληθείας», που αναζητάμε οι άνθρωποι για να ξεχωρίσουμε το σωστό από το λάθος, δεν είναι ένα «τι» (κάτι τι) αλλά ένα «πως»: ο τρόπος της του παντός διοικήσεως. Αν θέλουμε λοιπόν να «αληθεύει» ο συλλογικός μας βίος, να είναι «κατ' αλήθειαν», δεν έχουμε παρά να καταστήσουμε τη συλλογικότητα «κοινόν άθλημα» μετοχής στον τρόπο της συμπαντικής λογικότητας και κοσμιότητας. Έτσι γεννιέται η «πόλις» και το «πολιτικόν άθλημα αληθείας».

Αλλά και πάλι η ελευθερία παραμένει εγκλωβισμένη στο επίπεδο των επιλογών του πράττειν, επίπεδο συμπεριφοράς, δεν αφορά στην ύπαρξη την κατ' αναγκαιότητα δεδομένη. Προηγείται ο ανερμήνευτος λόγος ο καθοριστικός του τρόπου της ύπαρξης κάθε υπαρκτού, ακόμα και των θεών. Στην οντολογική προοπτική των Ελλήνων, αυτό που κάνει τον Θεό να είναι Θεός: το «ακίνητον πρώτον κινούν», καθαρή ενέργεια, ενέργεια νου, είναι ο επίσης δεδομένος λόγος-τρόπος (η ουσία) της ύπαρξής του – ο Θεός είναι υποχρεωμένος, «ως εκ του λόγου της ουσίας» του, να είναι αυτό που είναι, δεν μπορεί να μην είναι αυτό που είναι υποταγμένος στην ανάγκη που τον καθορίζει υπαρκτικά.

Το σκάνδαλο της ανελεύθερης ύπαρξης είναι το κεντρικό συνήθως θέμα στην τραγωδία: Ο τραγικός ήρως επαναστατεί ενάντια στον τυφλό προκαθορισμό της ύπαρξής του, η επανάστασή του είναι «ύβρις» που νομοτελειακά τιμωρείται, αλλά μέσα από την απονενοημένη ανταρσία του φωτίζεται η δίψα του Έλληνα για υπαρκτική ελευθερία.

* * *

Αυτή η δίψα είναι το μόνο δεδομένο που μπορεί να ερμηνεύσει τον ραγδαίο εκχριστιανισμό των Ελλήνων – μέσα σε έναν μόλις αιώνα και με συνθήκες εφιαλτικού διωγμού των Χριστιανών από τη ρωμαϊκή εξουσία, της οποίας υπονόμευε τη religio imperii, τη βάση της πολιτικής της ενότητας.

Η χριστιανική «εκκλησία» κόμιζε στον Έλληνα (με τον ελληνικό τρόπο της εμπειρικής, κοινωνούμενης μετοχής και όχι της ατομικής κατα-νόησης) τη μαρτυρία για την ελευθερία ως καταγωγική Αιτία του υπάρχειν και στόχο-σκοπό της ανθρώπινης ύπαρξης. Αυτή την Αιτία δεν μπορούμε να τη σημάνουμε με τη λέξη «Θεός», γιατί προϋποθέτει δεδομένο τον λόγο-τρόπο (την ουσία) της θεότητας ως υπαρκτικό προκαθορισμό της Πρώτης Αιτίας. Αιτία του υπάρχειν

είναι μία λογική αυτοσυνείδητη ελευθερία, που υπάρχει, επειδή θέλει να υπάρχει, και θέλει να υπάρχει, επειδή αγαπάει. Η αγάπη, για να είναι αγάπη, προϋποθέτει την ελευθερία από κάθε αναγκαιότητα.

Δεν είναι «ιδιότητα» της Αιτιώδους Αρχής η αγάπη, δεν υπάρχει πρώτα και στη συνέχεια αγαπάει, δεν είναι «αρετή», ηθική ποιότητα, είναι ο τρόπος της να υπάρχει. Αυτόν τον τρόπο τον σημαίνουμε, στη συμβατική μας γλώσσα, με τους όρους πατρότητα, υιότητα, εκπόρευση. Ο πάντων Αίτιος είναι ο Πατήρ, που πραγματοποιεί το είναι του ως ελευθερία πατρότητας: «γεννά» τον Υιό και «εκπορεύει» το Πνεύμα. Και οι τρεις γλωσσικοί προσδιορισμοί παραπέμπουν όχι σε αυτόνομες ατομικές οντότητες. (Δίας, Κρόνος, Ποσειδών) αλλά σε υπάρξεις που υπάρχουν μόνο ως προς, μόνο ως σχέση: Δεν υπάρχει πρώτα ο Πατήρ και στη συνέχεια «γεννά» τον Υιό και «εκπορεύει» το Πνεύμα, υπάρχει επειδή «γεννά» και «εκπορεύει», δηλαδή επειδή ελεύθερα αγαπάει. Το ίδιο και ο Υιός – Λόγος του Πατρός και το Πνεύμα του Πατρός. Ο Θεός που μαρτυρείται από την Εκκλησία «αγάπη εστι», είναι (όχι έχει) αγάπη, απόλυτη πληρωματική ελευθερία.

Όλα τα παραπάνω θα ήταν ένα ευφυές και ευφραντικό, αφηρημένο φιλοσόφημα, αν δεν συνιστούσε μαρτυρία μιας πολύ συγκεκριμένης ιστορικής εμπειρίας: Με ακριβέστατες ιστορικές χρονολογήσεις («εν έτει πέντε και δεκάτω της ηγεμονίας Τιβερίου Καίσαρος, ηγεμονεύοντος Ποντίου Πιλάτου της Ιουδαίας, τετραρχούντος της Γαλιλαίας Ηρώδου» κ.λπ., κ.λπ.) γεννιέται στη Βηθλεέμ της Ιουδαίας ένα βρέφος, που τόσο η γέννησή του όσο και πολλά μεταγενέστερα «σημεία» (σημαδιακά γεγονότα) της μαρτυρούμενης ιστορικής του παρουσίας, δηλώνουν ελευθερία από κάθε υπαρκτικό περιορισμό της ανθρώπινης ύπαρξής του.

Στο πρόσωπό του όσοι συγκροτούν διαχρονικά το σώμα της Εκκλησίας, είκοσι αιώνες τώρα, ψηλαφούν την απόλυτη υπαρκτική ελευθερία του Θεού από κάθε προκαθορισμό και αναγκαιότητα. Ελεύθερος από τη θεότητά του ο Θεός, «δι' υπερβολήν έρωτος», προσλαμβάνει στον τρόπο της απόλυτης υπαρκτικής ελευθερίας και τον «κατ' εικόνα» του άνθρωπο: Χαρίζει στη σχετική ανθρώπινη ελευθερία τη δυναμική της μετοχής στην απόλυτη υπαρκτική ελευθερία του Ακτίστου, ελευθερία ερωτικής αυτοπραγμάτωσης σε συνεχή αυτοπροσφορά «από δόξης εις δόξαν».

Ευτυχισμένοι («μακάριοι» λέει η Εκκλησία) όσοι στο κλαυθμηρίζον βρέφος της Βηθλεέμ μπορούν να δουν τη δυνατότητα τη χαρισμένη στον άνθρωπο για την πληρωματική ελευθερία, όταν επίπονα καταθέσει το «ναι» της χιλιοπεριορισμένης θέλησής του στον μανικό έρωτα του Θεού Νυμφίου, του «δια την ερωτικήν αυτού αγαθότητα ενανθρωπήσαντος».